
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.2>

М. М. Гудима

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри фундаментальних юридичних дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»

ПРЕЗУМПЦІЇ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Дана наукова публікація присвячена теоретичному осмисленню конституційно-правових презумпцій, здійсненню їх загальної характеристики, визначенню місця, ролі у конституційному праві, соціальної цінності та надання теоретичних рекомендацій щодо практичного використання відповідних презумпцій і удосконалення їх законодавчого закріплення.

Для початку в роботі сформульовано поняття презумпцій в конституційному праві та підкреслено їх особливе місце в правовому регулюванні, що зумовлено пріоритетним становищем конституційних положень, в яких вони отримують своє нормативне закріплення та їх інтеграційним характером, котрий наділяє вказані презумпції базовим значенням для інших галузевих презумпцій. Виявлено основні презумпції конституційного права та проведено їх загальну характеристику. В публікації досліджено презумпцію знання закону, презумпцію конституційності правових актів (відповідності законів та підзаконних актів Конституції), презумпцію добропорядності, презумпцію невинуватості, презумпцію законності правового акта, презумпцію істинності судового рішення, виявлено проблеми їх практичного застосування, неточності законодавчого закріплення та сформульовано деякі пропозиції щодо їх усунення. Зокрема, підтримано потребу законодавчого розкриття змісту презумпції знання закону, або якщо коректніше сформулювати її назву – презумпції знання нормативно-правових актів; необхідності законодавчого розкриття змісту презумпцій добропорядності та законності правового акту. А також в рамках дослідження презумпції конституційності нормативного акту виявлено потребу удосконалення механізму дій судів загальної юрисдикції у випадку необхідності застосування правової норми, яка видається сумнівною з точки зору її конституційності, в аспекті надання їм повноважень ініціювання діяльності органу конституційної юрисдикції, спрямованої на відповідну перевірку.

Належне юридичне закріплення презумпцій в конституційному праві, усвідомлення їх сутності та цінності виступатиме важливим інструментом, що сприятиме стабільному і послідовному правозастосуванню.

Ключові слова: презумпції конституційного права, презумпція знання закону, презумпція відповідності законів та підзаконних актів Конституції, презумпція добропорядності, презумпція невинуватості, презумпція законності правового акта, презумпція істинності судового рішення.

Постановка проблеми. Концептуальні засади правозастосування вимагають визначення належного місця юридичних конструкцій в механізмі правового регулювання, наукового опрацювання змісту даних правових категорій. Меха-

нізм конституційно-правового регулювання передбачає використання поруч із традиційними засобами законодавчої техніки (нормами, принципами) і особливих, додаткових правових засобів – презумпцій. Презумпції, закріплені в конституційному законодавстві, відіграють принципове значення для суб'єктів конституційного права, оскільки об'єктивно відображають політичний, соціально-економічний устрій та правову систему держави. Конституційно-правові презумпції забезпечують пов'язаність та ефективність дії всіх елементів механізму правового регулювання, разом з принципами права виступають носіями ідей та цілей, закладених у Конституції, формують єдиний конституційно-правовий простір, знімаючи деякі суперечності та протиріччя в державі та суспільстві. Отже, актуальність загальнотеоретичного дослідження проблематики конституційно-правових презумпцій, зумовлена їх принциповим та винятковим значенням. Належне юридичне закріплення презумпцій в конституційному праві, усвідомлення їх сутності та цінності – першочергове завдання для правової держави, відтак існуючі прогалини в законодавстві чи теоретичних знаннях щодо сфери, меж, порядку дії конституційних презумпцій і, як наслідок, неправильне їх застосування, ведуть до помилок, юридичних конфліктів тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правові презумпції всебічно вивчались і вивчаються сьогодні багатьма українськими та зарубіжними вченими як на загальнотеоретичному, так і на галузевому рівнях. Значний інтерес викликають праці О. М. Гаргат-Українчук, І. П. Зеленко, О. С. Котухи, В. В. Масюка, Р. Д. Ляшеко, Є. М. Смичок, Д. С. Терлецького, В. М. Тertiшника, О. В. Ул'яновської, Д. М. Черемнова, В. П. Феннича та інших. Попри увагу наукової спільноти до цих засобів нормотворчої техніки, все ж очевидна відсутність узгодженості позицій науковців та юристів-практиків відносно правової суті даних категорій, їх типології, функціональної природи, процесуальної значущості та правил їх використання, в тому числі і в конституційному праві. Наразі слід констатувати невиправдано

недостатню увагу дослідників до проблематики правових презумпцій в рамках конституційного права, які водночас мають особливе базове значення для інших галузевих презумпцій, що й підкреслює актуальність проблематики даної публікації.

У зв'язку з цим **метою даної публікації** виступило теоретичне осмислення конституційно-правових презумпцій, здійснення їх загальної характеристики, визначення місця, ролі у конституційному праві, соціальної цінності та надання теоретичних рекомендацій щодо практичного використання відповідних презумпцій і удосконалення їх законодавчого закріплення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія презумпції запозичена з римського права, де вони створювалися і активно використовувалися у вигляді формул – припущень, крилатих висловів, однак єдиного поняття дані категорії там не отримали [1, с. 126]. Тлумачний словник визначає презумпцію як припущення, що ґрунтується на ймовірності [2, с. 920]. В Сучасному словнику іншомовних слів зазначається, що під презумпцією слід розуміти припущення, яке потрібно вважати за достовірне до тих пір доки не буде доведено протилежне, або ж припис, закріплений в законі, відповідно до якого людина повинна вважатися невинуватою доти, доки її винність не буде доведена в суді, у порядку визначеному процесуальним законодавством [3, с. 790].

Вітчизняне законодавство лише в листі Міністерства юстиції «Щодо тлумачення терміна «презумпція правомірності»» (витяг від 06.04.2011 № 3192-0-4-11-19) містить визначення, що презумпції в праві – це закріплені нормами права припущення про достовірність настання певного юридичного факту [4]. Інші законодавчі спроби розкриття змісту означеної категорії, на жаль, відсутні, водночас, сам термін «презумпція» в законодавстві використовується.

Аналіз наукової літератури свідчить про надзвичайну розмитість змістовних кордонів категорії «презумпція», існування різних підходів щодо їх окреслення. Не вдаючись в глибину наукових дискусій відзначимо, що презумпція – це правова категорія, під

якою слід розуміти припущення про наявність чи відсутність факту, спрямоване на регулювання суспільних відносин, що формулюється у законодавстві й умовно приймається за істину, поки не буде доведено протилежне. Як засіб законодавчої техніки презумпція є встановленим у законі прийомом, у силу якого певний юридичний факт (презюмований факт) вважається встановленим, якщо доведено інший певний факт чи факти (підстава презумпції) або його не спростовано.

Роль презумпцій у праві полягає в тому, що презумпція, як прийом юридичної техніки, спрямована на подолання ситуації невизначеності у правовідносинах. Відзначимо, що правові презумпції можуть мати значення не тільки для юрисдикційної діяльності (перерозподіляючи обов'язки з доказування, полегшуючи доказову діяльність, спрощуючи доказовий процес), а й матеріально-правове значення, яке полягає у тому, що вони містять припущення про наявність або відсутність юридичних фактів та інших явищ, що мають правове значення і спричиняють настання правових наслідків. Вказана теза підтверджує існування презумпцій не лише в рамках процесуального законодавства, а й в межах матеріальних галузей права.

Особливої наукової уваги заслуговують презумпції в конституційному праві, адже конституційні презумпції, як різновид правових презумпцій характеризуються особливим значенням, зумовленим пріоритетним становищем конституційних положень, в яких вони отримують своє нормативне закріплення. Найвища юридична сила Конституції та конституційного законодавства, їх інтеграційний характер наділяють вказані презумпції базовим значенням для інших галузевих презумпцій.

Презумпцією у конституційному праві можна назвати правило, прямо чи побічно закріплене в Конституції або інших законах, прийнятих для уточнення її змісту, яке встановлює чи припускає наявність юридичного факту, події, властивості, явища, що вважаються існуючими до законного спростування уповноваженим те органом. Проаналізуємо зміст основних конституційних презумпцій.

Презумпція знання закону. Вважається, що вона була першою сформованою презумпцією ще римськими юристами і є чи не основним правовим приписом, що забезпечує існування суспільної формації, адже з її системного тлумачення випливає, що вона робить загальнообов'язковим знання системи права для кожного суб'єкта її правового впливу, таким чином покладаючи негативні наслідки такого незнання на самих суб'єктів права [5, с. 12]. Зміст вказаної презумпції полягає в правилі про те, що «незнання закону, знання якого передбачається, не є виправданням для особи, яка порушила закон; ніхто не може оперувати незнанням закону [5, с. 26]. Видається, що презумпція знання закону знаходить своє закріплення і в ст. 68 Конституції України: «кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності» [6].

Дана загальноправова презумпція нині носить абсолютний характер, на відміну від свого римського аналогу, адже поширює дію на всіх членів суспільства. Видається, що існування такого припущення про знання всіма суб'єктами приписів правових норм є практично корисним, адже звільняє компетентні органи від потреби постійно переконуватися у наявності відповідних знань у суб'єкта щодо змісту відповідної норми чи норм, законів, інших правових актів.

Правильним буде визначити презумпцію знання закону в якості припущення, що належним чином опублікований закон усім відомий і з моменту його вступу у силу підлягає дотриманню усіма суб'єктами. Своєю чергою таке правило покладає обов'язок на державу сворити всі необхідні умови та можливості для ознайомлення з нормами законів. Так, ст. 57 Конституції України визначає «кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові

акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними» [6].

Важливим є уточнення, здійснене Р. Д. Ляшенко, через призму якого видається коректніше вести мову про презумпцію знання «нормативно-правових актів», натомість існуючого наразі вужчого поняття «закону». Так, дослідниця зауважує, що можуть виникати ситуації, коли правопорушник, посилаючись на ч. 2 ст. 68 Конституції України, може стверджувати, що він має право не знайомитись зі змістом підзаконних нормативно-правових актів і задля уникнення таких колізійних ситуацій, у ч. 2 ст. 68 Конституції України необхідно зазначити, що «незнання законів та інших нормативно-правових актів не звільняє від юридичної відповідальності» [7, с. 118].

В літературі відсутнє однозначне вирішення питання про те чи є презумпція знання закону спростованою чи вона носить неспростовний характер. Можна припустити, відзначає С. Саєнко в аспекті вказаної презумпції в адміністративному праві, що презумпція знання нормативно-правового акта спростовна у тих випадках, коли правопорушник доведе, що він ніколи не брав у руки КУпАП або інші нормативні акти адміністративно-деліктного законодавства, не читає не тільки «Відомостей Верховної Ради України», але і взагалі газет, не знає про інкриміноване йому протиправне діяння, має взагалі поверхове уявлення про адміністративно-деліктне законодавство в цілому [8, с. 46]. Видається, що таке заперечення не може бути визнане обґрунтованим, правопорушник звісно, може посылатися на незнання ним того нормативно-правового акта, вимоги якого ним були порушені, проте компетентні органи навряд чи приймуть це до уваги. Таку ж позицію підтримує О. С. Котуха щодо неспростовності презумпції знання закону в кримінальному праві, відзначаючи, що у сучасних умовах стрімкого розвитку засобів інформації та зв'язку ймовірність, що особа не знала про протиправність свого діяння є незначною та навіть винятковою [9]. Неспростовність презумпції знання норматив-

но-правових актів гарантує ефективніше виконання приписів нормативно-правових актів суб'єктами права, які не можуть використовувати як виправдання їх невиконання – не знання їх змісту.

Презумпція знання закону, пише О. М. Гаргат-Українчук з урахуванням її ролі у процесі правового регулювання, потребує прямого закріплення в нормах вітчизняного законодавства шляхом доповнення статті 68 Конституції України частиною 3 наступного змісту: «У разі порушення норм права посадові особи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, підприємств, установ та організацій, а також громадяни вважаються такими, що знають норми чинного законодавства, якщо інше не буде встановлено в передбаченому законом порядку» [10, с. 296]. Вважаємо, що з цією тезою варто погодитися, оскільки чітке законодавче закріплення даної презумпції забезпечить ефективне її застосування, сприятиме уникненню помилок, юридичних конфліктів тощо.

Наступною конституційною презумпцією є **презумпція відповідності законів та підзаконних актів Конституції**, яка дослідно в Основному законі не відображена, проте системний аналіз змісту його норм (ч. 2 статті 8, яка визнає за Конституцією України найвищу юридичну силу; ст. 152 Конституції України, згідно з якою закони, інші правові акти або їхні окремі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність [6]) свідчить про її існування з наступним змістом: законодавчі та підзаконні акти вважаються такими, що не суперечать Конституції, допоки зворотне не буде доведено Конституційним Судом і не підтверджено в ухваленому ним рішенні.

На відміну від попередньої презумпції, дана презумпція має спростовний характер, і правом такого спростування наділений лише Конституційний Суд України.

Роз'яснюючи сенс вказаної презумпції Д. С. Терлецький пише, що зумовлена найвищою юридичною силою Конституції України і прямою дією її норм, пре-

зумпція конституційності насамперед визначає узгоджувальне тлумачення усіх інших, «підконституційних», правових актів: серед різноманіття змістовних значень певного правового припису обрати те значення, яке найбільшою мірою відповідає та узгоджується із конституцією; і лише як винятковий й екстраординарний засіб, у разі явного й очевидного протиріччя, яке не може бути жодним чином узгоджене із конституцією, – встановити його невідповідність конституції [11, с. 291].

Натомість у суто процесуальному значенні застосування презумпції конституційності не обмежене лише юрисдикційною діяльністю Конституційного Суду України і поширюється й на діяльність судів системи судоустрою, які здійснюють правосуддя, керуються верховенством права і шляхом встановлення суперечності Конституції України правових актів, які підлягають застосуванню у справі, вправі постановляти рішення про неконституційність, які мають ефект *inter partes* [11, с. 292].

Слід нагадати, що із розумінням презумпції конституційності у матеріальному сенсі не узгоджується закріплений у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» і Законі України «Про Конституційний Суд України» механізм дій судів загальної юрисдикції у випадку необхідності застосування правової норми, конституційність якої здається сумнівною. Навпаки, у контексті забезпечення верховенства Конституції України здається доцільним вкотре звернути увагу на можливість надання судам загальної юрисдикції права на конституційне звернення до Конституційного Суду України [12, с. 95]. Погоджуємося з висловленою позицією і вважаємо, що законодавець повинен попрацювати в аспекті запровадження відповідних законодавчих положень, адже наразі таким правом наділено тільки Верховний Суд, відтак судді інших судів загальної юрисдикції можуть стикатися з ситуацією сумнівності конституційності правового акту чи його положень, а, отже, повинні отримати повноваження щодо ініціації конституційного судочин-

ства задля зняття цих сумнівів Конституційним Судом.

Заради справедливості зауважимо, що в літературі можна було зустріти позицію з приводу недоцільності згадки про існування презумпції конституційності правового акту, основні аргументи якої зводилися до відсутності в неї процесуального значення. Проте вказані аргументи наразі видаються спростованими в зв'язку із запровадженням інституту індивідуальної конституційної скарги та можливості реалізації принципу змагальності в конституційному судочинстві. Отже, існування презумпції конституційності нормативного акту в процесуальному аспекті виконуватиме перерозподіл обов'язків із доказування, адже саме суб'єкт звернення до конституційного суду повинен доводити неконституційність правового акта, конституційність якого припускається відповідною презумпцією.

Вказує на ще одне значення досліджуваної презумпції – стримування (само-стримування) Конституційного Суду України, Р. Гринюк, зазначаючи, що «в умовах української правової дійсності презумпція конституційності нормативно-правових актів має сприйматися лише як важіль стримування (само-стримування) Конституційного Суду України від надмірної формалізації при визнанні правових норм неконституційними [12, с. 101].

Резюмуємо, що презумпція конституційності нормативних правових актів базується на верховенстві Конституції України і спрямована перш за все, на підтримання справедливого соціального та правового порядку, встановлення якого має на меті Конституція України, як основний закон нашої держави. Зацікавлені суб'єкти державних правових відносин вільно змагаються у своєму розумінні того, наскільки правові норми закону чи іншого нормативно-правового акту сформульовано та застосовано відповідно до конституційних норм. Сенс вказаної презумпції доводить її спростовний характер, а тому допускається ставити під сумнів можливість подальшої чинності та застосування закону, іншого нормативно-правового акту чи їх окремих положень з мотивів їх неконституційності.

Проте спростування даної презумпції можливе тільки одним суб'єктом – Конституційним Судом України, в контексті ініціювання діяльності якого актуальною вбачаємо потребу надати право суддям судів загальної юрисдикції права звернення до органу конституційної юрисдикції задля зняття сумнівів щодо ймовірної суперечності Конституції України правових актів, які підлягають застосуванню у певній справі.

Особливим видом конституційних презумпцій є **презумпція добропорядності учасників конституційних правовідносин**. Хоча в літературі її переважно розглядають в рамках цивільного галузевого законодавства, все ж не можемо відкидати її існування у публічному праві, розглядаючи через призму взаємовідносин між особою та державою. Презумпція добропорядності – пише В. М. Тертишник, – це доктринальний принцип взаємовідносин людини і держави та суспільства в правовій державі, який в узагальненому вигляді полягає в тому, що кожна людина має честь і гідність, вважається добропорядною, кожен учасник будь-яких правовідносин вважається діючим чесно, порядно та у відповідності до закону, якщо інше не доведено й не визначено в законній сили судовому рішенні [13, с. 158].

Категорія добропорядності має здебільшого етичний характер та відповідне походження і в загальних рисах означає спосіб поведінки людини, яка відображає її готовність діяти відповідно до високих моральних стандартів; це моральна якість людини, яка характеризується чесністю, справедливістю, повагою до інших, дотриманням етичних принципів та правил. Через призму права добропорядною розуміють таку поведінку суб'єкта, яка не суперечить приписам правових норм, загальноприйнятим моральним і етичним нормам.

У конституційному праві добропорядність є важливим принципом, який відображає правові та морально-етичні стандарти, дотримання яких повинно бути притаманно як громадянам, так і органам державної влади та виражає повагу державних інституцій, які повинні діяти в межах законодавства, до прав громадян.

Дана презумпція спрощує і прискорює процес правового регулювання, звільняючи від необхідності у кожному конкретному випадку доводити факт добросовісності. При формулюванні правових норм законодавець виходить із того, що у більшості випадків поведінка особи вважається добросовісною, поки не буде доведено протилежне і встановлено у законному порядку. У цьому і полягає загальноправове значення цієї презумпції, яка має матеріальне і процесуальне значення [7, с. 116-177].

Вагоме значення вказаної презумпції спонукало В. М. Тертишника стверджувати про потребу семантичного чіткого закріплення її змісту в нормах Основного Закону. Так, дослідник пропонує ст. 28 Конституції України доповнити частиною третьою такого змісту: «В Україні діє принцип презумпції добропорядності та правомірності дій кожної людини. Кожна людина вважається добропорядною, а кожен учасник будь-яких правовідносин вважається діючим чесно і правомірно, доки інше не доведено в передбаченому законом порядку та не визначено в законній сили судовому рішенні. Поширювана про людину інформація, що її порочить, вважається недостовірною, якщо інше не встановлено в передбаченому законом порядку. Доказування достовірності такої інформації покладається на того, хто її поширив. Усі сумніви щодо добропорядності людини чи правомірності її дій мають тлумачитись і вирішуватись на користь людини. Недоведена недобропорядність дорівнює доведеній добропорядності. Поширювач інформації відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану людині, якщо не доведе достовірність поширюваної інформації. Сумніви щодо правомірності дій та вимог особи, що виникають з наявних доказів чи внаслідок конкуренції правових норм, недосконалоостей права та судової практики, мають тлумачитись та вирішуватись на користь їх правомірності» [13, с. 159].

Враховуючи, що людина, її честь, гідність є найвищою соціальною цінністю, що задекларовано в ст. 3 Основного закону, вважається, закріплення на конституційному рівні презумпції добропорядності

логічним та необхідним задля забезпечення реалізації відповідного завдання держави, адже нормативне визнання відповідної презумпції надавало б можливість ефективніше реалізовувати її в правовій практиці. В цілому закріплення презумпції доброспорядності в Конституції видається доцільним і корисним для зміцнення правової системи, гарантування прав і свобод громадян, забезпечення справедливості в суспільстві.

Логічним продовженням презумпції доброспорядності є **презумпція невинуватості**, як принагідно відзначає О. С. Котуха: «Презумпція невинуватості – це найважливіший елемент системи загальних прав людини, гарантія її честі й доброго імені» [14, с. 57]. І хоча ця презумпція визнається переважно основоположною засадою для кримінального права та процесу, все ж не варто забувати про її конституційне коріння. Насправді це широкий соціально-етичний і правовий принцип, що діє в усіх галузях права.

У законодавстві України презумпція невинуватості виражена у ряді правових норм, а саме: ст. 62 Конституції України: «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [6], далі вказана норма Основного закону отримує свій розвиток в галузевому законодавстві (зокрема, ст. 2 Кримінального кодексу України, ст. 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 15 Кримінально-процесуального кодексу України, ст. 130, 138 Кодексу законів про працю України тощо). Остання теза свідчить, що хоча презумпція невинуватості є насамперед конституційною презумпцією, вплив її простежується і в інших сферах права, де важливим є захист прав людини та забезпечення справедливого процесу.

Таке галузеве розкриття змісту презумпції невинуватості та визнання її вихідною засадою багатьох галузей права, свідчить про її загальноправовий характер. Можемо погодитися з позицією Р. Д. Ляшенко, згідно якої роль презумпції невинуватості не можна обмежувати лише дією у кри-

мінальному процесі, це більш широкий соціально-етичний і правовий принцип, що діє в усіх галузях права, які визначають процедуру встановлення вини особи у здійсненні будь-якого правопорушення і притягнення особи до юридичної відповідальності [7, с. 11]. Презумпція невинуватості є основоположним принципом (насамперед кримінально-процесуального права) і водночас правом людини, елементом права на справедливий суд [15, с. 52].

Виходячи з основної формули презумпції невинуватості «особа вважається невинуватою, до тих пір, доки не буде доказане зворотнє», впливає основне призначення цього правового принципу: протистояння тенденційності, упередженості, свавілля, дискримінації, обвинувальному ухилу та будь-якому суб'єктивізму [16, с. 56].

Резюмуємо, що в широкому сенсі презумпція невинуватості як інтеграційна правова засада – це закріплена у Конституції правова гарантія, яка не допускає формування передчасної позиції щодо винуватості особи до моменту належного доведення відповідної вини у належному порядку і з підтвердженням відповідним судовим актом, що набрав законної сили. Ця презумпція зобов'язує державу і суспільство ставитися до особи як до невинуватої протягом усього процесу судового розгляду, забезпечуючи захист від необґрунтованого переслідування та неправомірного обмеження прав і свобод людини. Презумпція невинуватості – це фундаментальна законодавча вимога, об'єктивне правове положення, звернене до всіх громадян, посадових осіб, держави, громадських організацій, суспільства в цілому.

Значення презумпції невинуватості складно переоцінити. Підсумуємо, що презумпція невинуватості спрямована на захист прав і свобод людини від необґрунтованого переслідування та обмеження її прав і свобод; забезпечення справедливого судового процесу; зміщення тягара доказування на сторону обвинувачення, запобігаючи судовим помилкам, оскільки вимагає високих стандартів доказування і унеможлиблює засудженню на основі недостатніх або сумнівних доказів; формування довіри громадян до правової

системи. Водночас, варто відзначити, що презумпція невинуватості має визначне значення для держави – забезпечує верховенство права, адже визначає чіткі правові рамки дій держави, що допомагає запобігти зловживанням владою і забезпечує справедливість правосуддя, підвищує легітимність судової системи та довіру до неї з боку громадян, запобігає соціальним конфліктам, зменшуючи ризики виникнення соціальної напруги та конфліктів на ґрунті несправедливого ставлення до обвинувачених; впливає на авторитет держави на міжнародній арені; стимулює державу до вдосконалення правоохоронних органів і судової системи, оскільки вимагає високих стандартів доказування і об'єктивності в розслідуванні злочинів. Отже, для держави презумпція невинуватості є не лише інструментом захисту прав громадян, але й важливим елементом підтримання правопорядку, забезпечення справедливості та зміцнення довіри до державних інститутів.

Презумпція законності правового акту означає, що всі правові акти, що видаються органами державної влади повинні відповідати вимогам законності, поки не буде встановлено протилежне у визначеному законом порядку.

Видається, що презумпція законності правових актів термінологічно не конкурує з презумпцією конституційності нормативних актів та має ширше змістовне навантаження, тоді як презумпція конституційності акту виступає одним із аспектів загальноправової презумпції законності.

Під вимогами законності правових актів у юридичній літературі розуміють сукупність встановлених законом правил, умов, обов'язкових для виконання суб'єктами правотворчого, правозастосовного та інтерпретаційного процесів, що видають відповідні акти, тобто законність правового акту передбачає дотримання вимог щодо змісту та форми правового акта та порядку його складання (видання). Як слушно відзначається в літературі: «перша з властивостей законності відносяться до порядку прийняття нормативно-правового акта, друга – до змісту, а третя – до форми» [17, с. 209]. Джерелами, які встановлюють вимоги до право-

вих актів є норми законодавства (законів, підзаконних нормативно-правових актів), тож в даному аспекті «закон» розуміється у гранично широкому значенні слова. Порушення ж таких положень, які містяться в даних актах робить правовий акт незаконним.

У постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України від 06.03.2008 р. № 2 «Про практику застосування адміністративними судами окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду адміністративних справ» та в роз'ясненні президії Вищого арбітражного суду України від 26.01.2000 р. № 02-5/35 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів» зазначено, що підставами для визнання будь-якого акта недійсним є невідповідність його вимогам чинного законодавства та/або визначеній законом компетенції органу, який видав цей акт. Обов'язковою умовою визнання акта недійсним є також порушення у зв'язку з прийняттям відповідного акта прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів правовідносин, на регулювання яких видано спірний акт [18; 19].

Існування презумпції законності правового акту виправдано тим, що всі нормативно-правові акти видані органами державної влади повинні вважатися законними, їх виконання та дотримання є обов'язковим, а порушення – протизаконним. І лише у виключних випадках законність того чи іншого нормативно-правового акту можна піддати сумніву звернувшись до судових органів, але це не означає що його не потрібно дотримуватись чи виконувати.

В Конституції України презумпція законності правових актів не має прямого закріплення, проте відповідна вимога знаходить свій прояв в деяких нормах основного закону, зокрема, в ч. 2 ст. 19: органи державної влади та місцевого самоврядування, посадові особи, громадяни зобов'язані дотримуватися Конституції України і законів (ч. 2 ст. 19 Конституції), а також в положеннях, що встановлюють загальнообов'язковий характер правових актів виданих органами державної влади

та місцевого самоврядування (ст. 106, ст. 117 Конституції України, тощо) [6]. Отже, законодавством презюмується, що правові акти видані органами державної влади чи місцевого самоврядування мають законний характер, до тих пір, поки це не буде спростовано у відповідному порядку.

Визначаючи значення даної презумпції Р. Д. Ляшенко пише, що презумпція законності правового акту підвищує стабільність правового регулювання, піднімає авторитет органів державної влади та сприяє швидкій реалізації правових актів, тому на думку дослідниці для зміцнення законності та правопорядку, утвердження принципу верховенства права, забезпечення належних умов для реалізації прав і свобод людини та їх ефективного захисту, було б доцільно прямо закріпити у законодавстві презумпцію законності нормативно-правового акту, наступного змісту: «усі правові акти, що прийняті органами державної влади та набрали чинності, вважаються законними і обов'язковими для виконання та дотримання, доки не буде встановлено протилежне у передбаченому законом порядку» [20, с. 10-12].

Погодимося з дослідницею з приводу потреби закріплення змісту презумпції законності правового акту, що можна аргументувати забезпеченням стабільності правової системи та передбачуваності правових відносин (правові акти залишаються чинними та обов'язковими до виконання до моменту їх скасування чи визнання незаконними); захистом інтересів громадян та держави (правові акти, видані державними органами, є дійсними і мають виконуватися всіма учасниками правовідносин, що допомагає уникнути хаосу і правової невизначеності); ефективністю правозастосування (допомагає забезпечити належне функціонування правової системи, оскільки не потребує негайного підтвердження законності кожного акту, це дозволяє державним органам оперативно виконувати свої функції).

Однак слід враховувати, що надзвичайно важливо, щоб існували ефективні механізми судового контролю та оскарження таких актів, які б надали можливість оперативно розглядати справи про

законність правових актів, щоб уникнути ситуацій, коли незаконні акти залишаються в силі на тривалий період, задля забезпечення балансу між підтриманням правопорядку і захистом прав громадян.

Похідною від дослідженої є презумпція **істинності (законності) рішення суду** (правового акту органу судової влади). Держава зацікавлена у підтримці авторитету судових рішень. Презумпція істинності судового рішення, яке вступило в законну силу сильна саме тим, що є обов'язковою тією мірою, якою її проголошує закон як для населення, так і для усіх державних органів, у тому числі і для судів [21, с. 6-8]. Погоджуємося з дослідником, адже законна сула судового рішення є гарантією юридичного порядку, проявом поваги до судового рішення, яке набрало чинності та гарантом підтримання високого авторитету судової влади, тому закріплення припущення про законність судового рішення в якості правової презумпції видається цілком виправданим та практично важливим.

Висновки. Презумпцією у конституційному праві можна назвати правило, прямо чи побічно закріплене в Конституції або інших законах, прийнятих для уточнення її змісту, яке встановлює чи припускає наявність юридичного факту, події, властивості, явища без будь-якого доказу і який вважається існуючим до законного спростування уповноваженим те що органом. Презумпції конституційного права є важливим інструментом, що допомагає підтримувати правопорядок, захищати права громадян і забезпечувати стабільність і послідовність у застосуванні права.

Проведене дослідження дозволило виявити основні презумпції конституційного права (знання нормативно-правових актів, відповідності законів та підзаконних актів Конституції, добропорядності, невинуватості, законності правового акта, істинності судового рішення), здійснити їх загальну характеристику, виконуваними ними функції для належного функціонування держави в рамках правового порядку, проте не може претендувати на вичерпний характер, враховуючи обмежені рамки відповідної публікації.

Список використаної літератури:

1. Супрун Т. М. Правові презумпції та суміжні поняття. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 125-132.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 / В. Г. Бусел (уклад., гол.ред.). К.; Ірпінь: Перун, 2003. 1427 с.
3. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тисяч слів і словосполучень / під ред. Г. П. Півторака. К.: Довіра, 2006. 790 с.
4. Щодо тлумачення терміна «презумпція правомірності» : Лист Міністерства юстиції (Витяг від 06.04.2011 № 3192-0-4-11-19). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 20.08.2024).
5. Смичок Є. М. Юридичні презумпції в податково-правовому регулюванні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2015. 190 с.
6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Ляшеко Р.Д. Презумпції у праві: питання теорії та практики: дис.. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2011. 234 с.
8. Саєнко С. Необхідність коригування конституційної формули презумпції знання закону: адміністративно-правовий аспект. *Юридична Україна*. 2009. № 4. С. 44-50.
9. Котуха О.С. Презумпція знання закону у кримінальному праві України. П'ята Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція *Українська наука ХХІ століття*. URL : <http://intkonf.org/kotuha-os-prezumptsiya-znannya-zakonu-u-kriminalnomu-pravi-ukrayini/> (дата звернення: 20.08.2024).
10. Гаргат-Українчук О.М. Поняття та зміст презумпції знання закону у кримінальному процесі України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. Випуск 1 (3), С. 290-297.
11. Терлецький Д. С. Презумпція конституційності правових актів: теоретико-методологічні передумови. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.). Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 289-292.
12. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
13. Тертишник В.М. Презумпція добропорядності та правомірності дій людини в системі засад правової держави. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Вип.15 (27). Т.1. 2023. С. 155-161.
14. Котуха О. С. Презумпція невинуватості – історико-правовий аспект. *Судова апеляція*. 2009. № 1(14). С. 51-58.
15. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1. С. 39-53.
16. Бабанян Р. Ш., Сіроткіна М. В. Доведеність вини поза розумним сумнівом у кримінальному процесі України: особливості розуміння та правозастосування. *Адвокат*. 2013. № 10. С. 54-60.
17. Єсімов С.С., Малець М.Р., Стельмашук П.Я. Законність нормативно-правових актів як елементів механізму адміністративно-правового регулювання. *Наше право*. № 1, 2019. С. 207-214.
18. Про практику застосування адміністративними судами окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду адміністративних справ: Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 06.03.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002760-08#Text> (дата звернення: 20.08.2024).
19. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів: Роз'яснення президії Вищого арбітражного суду України від 26.01.2000 р. № 02-5/35. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_35800-00#Text (дата звернення: 20.08.2024).
20. Ляшенко Р. Д. Презумпція законності правового акту. *Актуальні проблеми громадянського суспільства в Україні*: 36. матеріалів наук.-практ. конф.(Житомир, 27-28 травня 2010 р.). Житомир, 2010. С. 10-12.
21. Сірий М І. Забезпечення єдності судової практики – важливий напрямок розвитку правової системи України. *Вісник Центру суддівських студій*. 2006. № 6. С. 6-8.

Gudyma M. Presumptions in constitutional law: a general overview

This research publication is devoted to theoretical understanding of constitutional and legal presumptions, to their general characterization, to determining their place, role in constitutional law, social value, and to providing theoretical recommendations on the practical use of the relevant presumptions and improvement of their legislative consolidation.

To begin with, the author formulates the concept of presumptions in constitutional law and emphasizes their special place in legal regulation, which is due to the priority position of constitutional provisions in which they receive their statutory consolidation and their integrative nature, which gives these presumptions a basic meaning for other sectoral presumptions. The author identifies the main presumptions of constitutional law and provides their general characterization. The publication examines the presumption of knowledge of the law, the presumption of constitutionality of legal acts (compliance of laws and by-laws with the Constitution), the presumption of good faith, the presumption of innocence, the presumption of legality of a legal act, the presumption of truth of a court decision, and identifies the problems of their practical application, inaccuracies in legislative consolidation, and formulates some proposals for their elimination. In particular, the author supports the need to semantically enshrine in legislation the content of the presumption of knowledge of law, or, to put it more correctly, the presumption of knowledge of legal acts; the need for legislative disclosure of the content of the presumptions of good faith and legality of a legal act. In addition, the study of the presumption of constitutionality of a legal act revealed the need to improve the mechanism of actions of general jurisdiction courts in case of necessity to apply a legal provision which seems questionable in terms of its constitutionality, in terms of granting them the authority to initiate the activities of a constitutional authority aimed at the relevant verification.

The proper legal consolidation of presumptions in constitutional law, and an awareness of their essence and value will be an important tool to facilitate stable and consistent law application.

Key words: *presumptions of constitutional law, presumption of knowledge of the law, presumption of compliance of laws and by-laws with the Constitution, presumption of good faith, presumption of innocence, presumption of legality of a legal act, presumption of truth of a court decision.*